

УДК 343.14

А. А. Павлишин, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
та криміналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка

Х. Р. Слюсарчук, кандидат юридичних наук,
асистент кафедри кримінального процесу
та криміналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ДОСТАТНЬОЇ ПІДСТАВА»: ТЛУМАЧЕННЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ США ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Стаття присвячена дослідженню «достатньої підстави» як стандарту доказування у кримінальному провадженні. На підставі аналізу прецедентної практики Верховного Суду США та національного законодавства виокремлено та проаналізовано основні ознаки «достатньої підстави» як стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Ключові слова: стандарт доказування, достатня підстава, ймовірність, докази, кримінальне провадження.

A. A. Pavlyshyn, Kh. R. Slyusarchuk. Standard of proof “probable cause”: interpretation of the supreme court of the USA and national practice of applying

The article is devoted to defining the nature of “probable cause” as a standard of proof in the criminal proceedings. Based on the analysis of case law of the USA Supreme Court, the main features of a “probable cause” as a standard of proof in criminal proceedings have been identified and analyzed.

Probable cause is a requirement found in the Fourth Amendment to the United States Constitution that must usually be met before police make an arrest, conduct a search, or receive a warrant. Courts usually find probable cause when there is a reasonable basis for believing that a crime may have been committed (for an arrest) or when evidence of the crime is present in the place to be searched (for a search). Under exigent circumstances, probable cause can also justify a warrantless search or seizure. At the same time, to establish probable cause, police officers must be able to point to objective circumstances leading them to believe that a suspect committed a crime.

Although the Fourth Amendment states that “no warrants shall issue, but upon probable cause”, it does not specify what “probable cause” actually means. The Supreme Court has attempted to clarify the meaning of the term on several occasions, while recognizing that probable cause is a concept that is imprecise, fluid and very dependent on context. In *Illinois v. Gates*, the Court favored a flexible approach, viewing probable cause as a “practical, non-technical” standard that calls upon the “factual and practical considerations of everyday life on which reasonable and prudent men ... act”.

The Fourth Amendment requires that any arrest be based on probable cause, even when the arrest is made pursuant to an arrest warrant. Whether or not there is probable cause typically depends on the totality of the circumstances, meaning everything that the arresting officers know or reasonably believe at the time the arrest is made. However, probable cause remains a flexible concept, and what constitutes the “totality of the circumstances” often depends on how the court interprets the reasonableness standard.

Also, it is affirmed that probable cause exists when there is a fair probability that a search will result in evidence of a crime being discovered. In general, probable cause requires more than a mere suspicion that a suspect committed a crime, but not as much information as would be required to prove the suspect guilty beyond a reasonable doubt.

As a conclusion, based on the analysis of the US Supreme Court practice and the doctrinal views of foreign scholars, it can be argued that in the criminal proceedings the standard of proof “probable cause” is the

© А. А. Павлишин, Х. Р. Слюсарчук, 2018

level of persuasion (conviction) suitable for making decisions on the detention of a person and/or conducting a search by persons authorized by law, which is achieved on the basis of an assessment of the facts and circumstances of the criminal proceedings in their integrity, which is carried out using the special knowledge of these individuals, obtained from their professional experience, the results of which indicate a "probability", rather than confidence and certainty, in the necessity of the decision making in the criminal proceedings.

Key words: *standard of proof, probable cause, probability, evidences, criminal proceedings.*

Постановка проблеми. «Достатня підстава», або в іншій інтерпретації «ймовірна причина», «розумна підстава» (*probable cause*), є одним зі стандартів доказування у кримінальному провадженні, який раніш за все отримав свій прояв на практиці та закріплення у законодавстві держав англосаксонської системи права.

Однак формулювання «достатня підстава» або «наявність достатніх підстав вважати» можемо віднайти і у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві, що, своєю чергою, підтверджує актуальність дослідження відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні. Проте, варто зазначити, що зміст стандарту доказування «достатня підстава» та коло рішень, які приймаються на підставі відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні, є різними у державах англосаксонської та континентальної системи права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні у кримінально-процесуальній науці України не приділяється достатня увага дослідженням, які б були присвячені з'ясуванню правової природи та суті достатньої підстави саме як стандарту доказування у кримінальному провадженні¹. Саме тому, метою статті є спроба з'ясувати зміст «достатньої підстави» крізь призму виокремлення та дослідження ключових ознак «достатньої підстави», які характеризують її як стандарт доказування у кримінальному провадженні.

Отже, оскільки відповідний стандарт доказування був перейнятий вітчизняним законодавцем та знайшов свій нормативний прояв у КПК України, видається за необхідне насамперед дослідити багаторічний зарубіжний досвід визначення та функціонування відповідного стандарту доказування у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Стандарт доказування «достатня підстава» широко використовується у США. Зокрема, у четвертій поправці до Конституції США зазначається, що: «право осіб на їхню недоторканність, а також їхнього житла та документів проти необґрунтованого обшуку та виїмки (конфіскації) не повинно бути порушене, жодне рішення не може бути прийняте не інакше, як на підставі достатньої підстави (ймовірної причини), скріпленої присягою (клятвою) або письмовою заявою (підтвердженням) з докладним описом місця обшуку; особи, яка розшукується та предметів, для виявлення яких проводиться обшук» [1]. Хоча відповідний стандарт доказування закріплений у Конституції США, проте ні Конституція, ні жодний інший нормативно-правовий акт не надає визначення стандарту доказування «достатня підстава».

У зарубіжній науковій літературі наводяться загальноприйняті наукові визначення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні, зокрема зазначається, що «достатня підстава»: являє собою встановлення фактів та обставин, які дозволили б об'єктивному спостерігачу повірити у те, що кримінальне правопорушення було вчинено, вчиняється або планується вчинити та що особа, яку необхідно затримати, вчинила, вчиняє або планує вчинити кримінальне правопорушення або предмети, пов'язані зі злочинною діяльністю, можуть бути отримані внаслідок проведення обшуку у конкретному приміщенні,

¹ За винятком монографії В.П. Гмирка («Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація». Д., 2010. 314 с.) та наукової статті О.П. Кучинської та Р.В. Баранника («Національна та міжнародна практика застосування норм, що містять оцінні поняття, під час обрання запобіжних заходів»). Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2017. № 4(37). С. 164 – 171).

житлі чи іншому володінні особи [2, с. 128; 3, с. 682]; це рівень розумної віри (добросовісного переконання), який виник на підставі чітко сформульованих, об'єктивних фактів та/або обставин та який необхідний для вирішення питання про проведення обшуку, затримання особи та подальшого переслідування особи у кримінальному провадженні [2, с. 120–126]; означає, що наявні факти підтверджують об'єктивну впевненість (переконаність) у тому, що особа, яка підлягає затриманню, вчинила кримінальне правопорушення або факти підтверджують, що місце обшуку та предмети, які можуть бути виявлені під час обшуку можуть бути використані як доказ вчиненого кримінального правопорушення [4, с. 146].

Проте варто зазначити, що вирішення питання про досягнення або недосягнення у конкретному кримінальному провадженні стандарту доказування «достатня підстава» у США є прерогативою Верховного Суду (далі – ВС) США та ВС окремих штатів. Однак на підставі аналізу практики цих судів, можна стверджувати, що суди у своїх рішеннях не намагаються надати докладне, чітке визначення «достатньої підстави» як стандарту доказування у кримінальному провадженні, вони лише визначають чи було досягнуто стандарт доказування «достатня підстава» за відповідних фактів та обставин конкретного кримінального провадження для проведення затримання та/або обшуку у кримінальному провадженні відповідно до четвертої поправки Конституції США.

Подальша прецедентна практика ВС США призвела до виокремлення певних ознак «достатньої підстави» як стандарту доказування у кримінальному провадженні, які, хоч і не розкривають повністю зміст відповідного стандарту доказування, проте допомагають наблизитись до розуміння його суті.

До таких ознак відноситься наступне.

Достатня підстава виникає на основі «здорового глузду» та **фактичному аналізу** (оцінці) всієї сукупності фактів та обставин в їх цілісності. Суть достатньої підстави не може бути зведена до встановлення сукупності правил або математичної формули у кримінальному провадженні.

Крім цього, ВС США неодноразово стверджував, що достатня підстава виникає на підставі встановлення **ймовірності**, а не впевненості та безсумнівності у необхідності прийняття рішення про затримання особи або проведення обшуку.

Стандарт доказування «достатня підстава» не передбачає абсолютної впевненості. Зокрема, у справі *Illinois v. Gates* суд зазначив: «...«probable cause» відповідно до її звичного прийнятного значення передбачає нижчий рівень доказаності, ніж доказ, який виправдав би засудження особи. <...> «Probable cause» є практичною, а не формальною категорією. У встановленні стандарту доказування «ймовірна причина» (probable cause), як сама назва нам підказує, ми маємо справу із ймовірностями, які, проте, не є формальними. Відповідні ймовірності є фактичними та практичними щоденними міркуваннями, відповідні до яких діє розсудлива та обачна людина, яка не є фахівцем у галузі права» [5].

При цьому, відповідно до тлумачення «достатньої підстави», ВС США зазначив, що відповідний стандарт доказування передбачає вищий рівень переконаності особи у необхідності прийняття рішення у кримінальному провадженні, ніж стандарт доказування «обґрунтована підозра», проте передбачає набагато нижчий рівень переконаності у порівнянні зі стандартом доказування «поза розумним сумнівом», який необхідний для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні [7].

Як видається, найкраще, що можна сказати про «достатню підставу» це те, що відповідний стандарт доказування не вимагає фактичного балансу або фактичної переваги ймовірностей у кримінальному провадженні. Для встановлення «достатньої підстави» не потрібно співвідносити аргументи «за» і «проти» її наявності. Достатньо встановити, що факти та

обставини кримінального провадження свідчать про наявність «ймовірності» на користь проведення обшуку або затримання особи, при цьому, до уваги не береться «ймовірність» хибності твердження для визначення його правдоподібності (оскільки фактична перевага ймовірностей притаманна вищому за рівнем переконаності стандарту доказування – переконання за більшою вірогідністю, відповідно до якого «факт повинен бути більш вірогідним, ніж ні»).

Як зазначається у науковій літературі, єдине співвідношення, яке береться до уваги у питанні встановлення стандарту доказування «достатньої підстави» у кримінальному провадженні – це встановлення балансу інтересів правоохоронних органів та інтересів особистості свободи у визначенні того, чи існує «достатня підстава» для проведення обшуку або затримання особи [6, с. 139].

Під час вирішення питання про наявність достатньої підстави для прийняття необхідного рішення суди визнають, що уповноважена законом особа на проведення затримання особи або обшуку (далі – уповноважена особа) володіє спеціальними знаннями, які отримані внаслідок професійного *досвіду*, для встановлення «достатньої підстави» у кримінальному провадженні.

ВС США зазначив, що у деяких випадках уповноважена особа володіє спеціальними знаннями або досвідом, які дозволяють зробити висновок про те, що здійснюється злочинна діяльність на основі обставин, за яких об'єктивний спостерігач не міг би цього припустити. Проте у випадках, коли досвід та спеціальні знання уповноваженої особи стосуються встановлення «достатньої підстави», уповноважена особа згодом повинна переконливо пояснити підставу (основу) такого висновку у такий спосіб, щоб це «було зрозуміло для пересічної розсудливої особи» [4, с. 149]. Зокрема, у справі *United States v. Ortiz* суд зауважив, що прикордонний патруль у боротьбі із нелегальною міграцією має право покладатись на свій досвід для вирішення питання про наявність «достатньої підстави». Однак при цьому не варто забувати про те, що визначальним для встановлення «достатньої підстави» є наявність фактів, які її обумовлюють (повинна виникати на підставі конкретно встановлених фактів або обставин), тому прикордонний патруль не може повністю покладатись на свою думку, інтуїцію чи здогадку у боротьбі з нелегальною імміграцією [6, с. 140]. Також стверджується, що уповноважена особа для «розвитку» достатньої підстави може покладатись на п'ять відчуттів. Зокрема, вона може розвинути на підставі «побаченого, почутого, дотику, запаху та смаку» уповноваженою особою.

Крім цього, «достатня підстава» може виникнути на підставі показань з чужих слів або іншої *опосередкованої інформації* [4, с. 145–157; 6, с. 137–150].

Щодо останньої ознаки ВС США було зазначено, що стандарт доказування «достатня підстава» може виникнути на підставі отримання так званої «опосередкованої інформації». Така інформація може бути отримана внаслідок надання учасниками кримінального провадження показань, у тому числі показань з чужих слів, а також внаслідок конфіденційного співробітництва.

На основі прецедентної практики ВС США були встановлені критерії визнання допустимою «опосередковану інформацію», яка може стати основою для досягнення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні. Так, рішеннями у справі *Aguilar v. Texas* (1964 р.) та *Spinelli v. United States* (1969 р.) ВС США встановив два критерії, які необхідно досягнути (виконати) для встановлення стандарту доказування «достатня підстава» на підставі інформації, наданої уповноваженій особі «інформатором» (показань або інформації, отриманої внаслідок конфіденційного співробітництва). Зокрема, перший критерій стосується встановлення *достовірності інформації*, отриманої інформатором (*informant's basis of knowledge*); другий критерій передбачає встановлення *надійності особи* інформатора (*informant's veracity/truthfulness*) [7; 8].

ВС США зазначив, що остаточне вирішення питання про встановлення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні може бути досягнуто лише на підставі «тотальної» оцінки всіх обставин справи (totality of the circumstances), де вищенаведені критерії є важливими вимогами у питанні встановлення «достатньої підстави». Однак, такі вимоги слід розглядати лише як один зі складових елементів, які враховуються у кінцевому вирішенні питання про наявність «достатньої підстави» у кримінальному провадженні, а не як незалежні та непохитні вимоги чи механічні правила, виконання яких автоматично призводить до встановлення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні.

Як зазначив суд, встановлення достатньої підстави для проведення обшуку або затримання особи на підставі «результату «тотальної» (цілісної) оцінки всіх обставин справи» відповідає суті стандарту доказування «достатня підстава» як практичний, а не формальний категорії [4, с. 170]. Критерії встановлення надійності особи інформатора та достовірності повідомленої ним інформації повинні розглядатись як «...доречні міркування, які враховуються під час цілісної оцінки обставин справи, за допомогою якої встановлюється «достатня підстава»: де нестача («дефіцит») виконання одного критерію, під час встановлення правдоподібності анонімного повідомлення у цілому, може бути компенсовано за допомогою демонстрації більш переконливого виконання іншого критерію або за допомогою встановлення інших ознак «надійності» повідомлення» [5]. Наприклад, якщо буде встановлено, що інформатор протягом тривалого періоду надавав достовірну інформацію, використання якої призводило до затримання, обвинувачення чи засудження особи у кримінальному провадженні, то це може компенсувати не чітке встановлення, наприклад, в який спосіб була отримана ним інформація у конкретній справі.

Як зазначається у науковій літературі, весь процес встановлення «достатньої підстави» у кримінальному провадженні може бути зведений до наступного твердження: «суд повинен прийти до простого практичного висновку на підставі здорового глузду про те, чи всі зазначені у клопотанні **обставини**, включаючи «надійність особи» та «достовірність інформації», встановлюють практичну **ймовірність** того, що докази кримінального правопорушення можуть бути виявлені у зазначеному у клопотанні житлі, приміщенні тощо» [4, с. 170–171].

Варто звернути увагу на ще одну особливість стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні – його змішаний, «перспективно-ретроспективний», а у деяких випадках чисто «перспективний» характер. Якщо доказування у кримінальному провадженні у цілому спрямоване на пізнання події минулого, тобто наділене ретроспективним характером та на стадії досудового розслідування забезпечує отримання ймовірного ретроспективного знання, то стандарт доказування «достатня підстава» більшою мірою спрямований на доказування **ймовірності настання певної події у майбутньому** та забезпечує отримання **ймовірного перспективного знання** у кримінальному провадженні. Запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняний кримінальний процес змінює стереотипне мислення про те, що пізнання у кримінальному процесі характеризується виключно ретроспективністю, оскільки об'єктом пізнання є подія, яка відбулася у минулому.

Так, відповідно до ст. 177 КПК України одним зі складових елементів підстави для застосування запобіжного заходу у кримінальному провадженні є наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне

правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, в якому особа підозрюється, обвинувачується [9]. Ознака «перспективності» характеру стандарту доказування «достатня підстава» під час прийняття рішення про застосування запобіжного заходу зумовлюється саме об'єктом пізнання, яким є ймовірність настання певної події у майбутньому (обґрунтована ймовірність настання одного або декількох ризиків). У такому контексті варто згадати висловлену В.П. Гмиром думку про те, що для прийняття поточних (проміжних) рішень у кримінальному провадженні поліція повинна продемонструвати у суді докази та доводи, якими вона обґрунтовує **перспективу** зміни доказової ситуації у вигідному для себе світлі [10, с. 241]. Своєю чергою, ретроспективність характеру стандарту доказування «достатня підстава» полягає у тому, що ймовірність настання певного ризику обґрунтовується достовірними фактичними даними **минулого**. Наприклад, ймовірність настання того, що підозрюваний, обвинувачений буде переховуватись від органів досудового розслідування може обґрунтовуватись наявністю попереднього факту ухилення (переховування) від органів досудового розслідування; ймовірність вчинення іншого кримінального правопорушення може обґрунтовуватись рецидивним характером учиненого кримінального правопорушення.

Тому, варто погодитися з висловленою у літературі думкою про те, що доказування підстав застосування запобіжних заходів має прогностичний характер, тобто спрямоване у майбутнє, проте воно повинно ґрунтуватись на конкретних фактичних даних, які свідчать про обґрунтованість прийнятого рішення. У зв'язку з цим виникають труднощі практичного характеру при обґрунтуванні ймовірності настання ризиків, з якими закон пов'язує можливість застосування запобіжного заходу [11, с. 300–301].

Також, як зазначають Ю.М. Грошевий та О.Г. Шило, наведення у клопотанні слідчого, прокурора відповідних підстав та мотивів для застосування запобіжного заходу, дослідження їх у судовому засіданні забезпечують можливість на основі обґрунтованої ймовірності спрогнозувати можливу негативну поведінку особи. Саме обґрунтована ймовірність, яка засновується на представлених суду доказах, забезпечує той стандарт доказування, який може бути визнано достатнім для застосування запобіжного заходу і обмеження у зв'язку із цим конституційного права людини [12, с. 223].

Перелік певних обставин, якими може обґрунтовуватись ймовірність настання одного або декількох ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, можемо віднайти у практиці ЄСПЛ [13, с. 90–102].

Таким чином, з урахуванням практики визначення та функціонування стандарту доказування «достатня підстава» у системі англосаксонського та континентального права, а також аналізу практики ЄСПЛ, слід зазначити, що формалізований характер положень вітчизняного доказового права, зокрема наявність визначення поняття доказу у кримінальному провадженні, встановлення «закритого» переліку джерел доказів у кримінальному провадженні тощо, не дозволяє повною мірою реалізувати відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні України (у його автентичному значенні).

Так, у континентальній системі права під поняттям «достатня підстава» розуміється висновок, отриманий лише на підставі оцінки **доказів** у кримінальному провадженні (**фактичних даних, інформації**), а в англосаксонській системі права висновок, зроблений на підставі доказів є лише складовим елементом стандарту доказування «достатня підстава». Як бачимо з аналізу прецедентної практики ВС США, достатня підстава – це висновок, зроблений на основі досвіду слідчого, прокурора та суду у питанні встановлення відповідного стандарту доказування та оцінки фактичних даних та інших обставин кримінального провадження (поведінки особи тощо). Саме досвід особи є «вагомим доказом» під час вирішення питання про досягнення стандарту доказування «достатня підстава» у кримінальному провадженні.

Запровадження стандарту доказування «достатня підстава» у вітчизняний кримінальний процес є ще одним аргументом на користь відмови від так званої «інформаційної концепції доказу» у кримінальному провадженні.

З урахуванням вищевикладеного, безумовно слід погодитись з думкою О.С. Александрова, яка також була підтримана низкою вітчизняних науковців, зокрема В.П. Гмирком, Л.М. Лобойком, М.Є. Шумилом та іншими [14; 15; 16; 17], про те, що у кримінальному провадженні «доказ» – це не лише результат тих наслідків, які породила подія кримінального правопорушення у світі, але і результат сприйняття, переробки, репрезентації у свідомості цих наслідків суб'єктом доказування у кримінальному провадженні [18, с. 3–4].

Стандарт доказування «достатня підстава» досягається не лише на підставі «відображення» минулого (застосування матеріальної діалектики), але і передбачає «проекцію» на майбутнє (наприклад, встановлення ризиків для застосування запобіжного заходу). Саме тому ВС США визначає відповідний стандарт доказування як практичну категорію, яка не може бути досягнута лише за допомогою формалізованих положень, оформлених у рамках кримінально-процесуальної форми. Оскільки, наприклад, процес сприйняття інформації або досвід особи чи здоровий глузд, які враховуються під час встановлення «достатньої підстави» для прийняття рішення, не можуть бути «обрамлені» кримінально-процесуальною формою. Тому, стандарт доказування «достатня підстава» передбачає встановлення «практичної ймовірності», яка може бути досягнута не лише раціональним, але також і чуттєво-вольовим емпіричним (ірраціональним) способом, який у сфері здійснення кримінального судочинства не може бути формалізованим у вигляді встановлення чітких правил, норм чи положень. Відповідна суть стандарту доказування «достатня підстава», у розумінні англосаксонської системи права, не може бути зведена до встановлення певних правил чи математичних формул, по виконанню яких може бути автоматично досягнутий відповідний стандарт доказування у кримінальному провадженні.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

З урахуванням вищевикладеного вбачається, що стандарт доказування «достатня підстава» у кримінальному процесі США наділений чітким самостійним характером (складає самостійну підставу для прийняття необхідного рішення), а також отримав чітку сферу застосування. Зокрема, відповідний стандарт доказування застосовується під час прийняття рішення про проведення обшуку або затримання особи.

На підставі аналізу практики ВС США та доктринальних поглядів зарубіжних науковців можна стверджувати, що у кримінальному провадженні стандарт доказування «достатня підстава» – це *рівень переконання* (переконаності), придатний для прийняття уповноваженими законом особами рішень про затримання особи та (або) проведення обшуку, який досягається на підставі *оцінки* фактів та обставин кримінального провадження в їх цілісності, що здійснюється з використанням спеціальних знань цих осіб, отриманих внаслідок їхнього професійного досвіду (у питанні встановлення наявності «достатньої підстави»), *результати* якої свідчать про наявність «ймовірності», а не впевненості та безсумнівності, на користь необхідності прийняття відповідного рішення у кримінальному провадженні. Саме у такому аспекті він мав би застосовуватись у кримінальному провадженні України.

Список використаних джерел:

1. U.S. Constitution. URL: <https://www.law.cornell.edu/constitution>.
2. Bohm Robert M., Keith N. Haley Introduction to criminal justice. Published by Glencoe. McGraw – Hill, 1997. 527 p.

3. Thaman Stephen S. The Exclusionary Rule. K.B. Brown and D.V. Snyder (eds.), *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law.* – Springer Science + Business Media B.V., 2012. P. 657 – 704.
4. Ferdico John N., Henry F. Fradella & Christopher D. Totten *Criminal Procedure for the Criminal Justice Professional*, Tenth edition. Printed in Canada. Wadsworth: Cengage Learning, 2009. 842 p.
5. U.S. Supreme Court. *Illinois v. Gates*, 462 U.S. 213 (1983). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/462/213/case.html>.
6. Lippman M. *Criminal procedure*. Printed in the United States of America, 2011. 687 p.
7. U.S. Supreme Court. *Aguilar v. Texas*, 378 U.S. 108 (1964). URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/378/108/case.html>.
8. Rider Tomas Christopher. What is the Most Useful Standard of Proof in Criminal Law? *Pragmatism Tomorrow*. 2013. Issue 1: No. 9. P. 1 – 10. URL: <http://www.pragmatismtomorrow.org/downloads/Essay009RiderTC.pdf>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України: прийнятий 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9 – 10, № 11 – 12, № 13. – Ст. 88. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. – Заголовок з екрана.
10. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СМД-репрезентація: монографія. Д., 2010. 314 с.
11. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.П. Пшонка та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки. Х.: Право, 2013. 824 с.
12. Грошевий Ю.М., Шило О.Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 220 – 226.
13. Джеремі Макбрайд. *Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес*. К.: К.І.С., 2010. 576 с.
14. Гмирко В. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с.
15. Лобойко Л.М. Реформування кримінально-процесуального законодавства у частині регламентації окремих питань доказування. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 2 (4). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11llmopd.pdf>. – Заголовок з екрана.
16. Маланюк А., Павлишин А. Тенденції розвитку сучасної теорії доказів у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2015. № 2 (164). С. 92 – 103.
17. Шумило М.Є. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України. Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції. Національна академія прокуратури України. К.: Алерта, 2013. С.13-27.
18. Александров А.С. Новая теория доказательств. *Уголовная юстиция: связь времен: конференция*, 6–8 октября 2010 г. URL: <http://www.iauj.net/node/406>. – Заголовок з екрана.